

3500. DE POTENTIA AB EFFECTU NON A TEMPORE AESTIMANDA

Vorläufige Datierung: 1697 bis 1702

Überlieferung:*L* Konzept: LH 35, 9, 28 Bl. 1–2. 1 Bog. 4°. 5 Sp.5 *E*¹ GERHARDT, *Math. Schr.* 6, 1860, S. 119–123.*E*² VE, N. 499.

Übersetzungen:

10 1. A. BUCHENAU in BUCHENAU-CASSIRER, *Hauptschriften*, 1, 1904, S. 250–255, Neuausg.2 Bde, 1996, S. 189–193. 2. LOEMKER, *Philosophical Papers*, 1. Aufl. 1956, S. 458–463.2. Aufl. 1969, S. 298–301. 3. JA. M. BOROVSKOGO, in *Sočinenija v četyrech tomach*, I, hrsg.

v. V. V. Sokolov, Moskau 1982, S. 121–124.

bearbeitet von Gerhard Biller u. Martin Schneider

[Anhaltspunkte zur Datierung:] Morlands *Tractatus hydraulicus* erschien 1697. Das Wasserzeichen ist belegt für Februar 1702.

15 [Thematische Stichworte:] Maß der potentia: effectus, nicht: tempus oder celeritas. Gegen das Cartes. Gesetz, quod quantitas motus servatur

[Einleitung:] —

Ostendendum est, ejusdem esse potentiae elevare unam libram ad duos pedes, et elevare duas libras ad unum pedem.

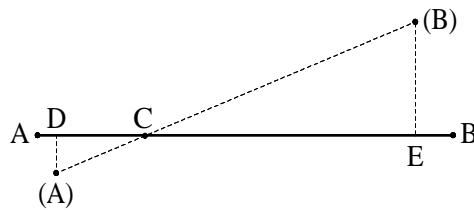
20 Hanc propositionem non admittunt tantum sed et diserte adhibent, et pro principio habent Cartesius in Epistolis, et brevi *tractatu Mechanico*, qui tum Epistolis insertus, tum etiam separatim editus habetur; Pascalius in *tractatu de aequilibrio Samuel Morlandus liquorum*;19 elevare *erg. L*

---

21 Epistolis: so etwa in den Briefen an Mersenne vom 13. Juli und 12. September 1638 (R. DESCARTES, *Lettres*, Bd 1, LXXIII u. LXXIV; A.T. II, S. 228 u. 353). 21 f. *tractatu* ... habetur: Beilage zum Brief Descartes' an Huygens vom 5. Oktober 1637 (A.T. I, S. 435–447); selbständig veröffentlicht von N. POISSON: *Traité de la Mécanique, composé par Monsieur Descartes: de plus l'Abregé de Musique du mesme auteur, mis en françois avec les éclaircissemens nécessaires par N. P. P. D. L.* Paris 1668, sowie von J. D. MAJOR (in Unkenntnis der Ausgabe von Poisson): *Ren. DesCartes Explicatio Machinarum vel Instrumentorum, quorum beneficio parva vi elevari vel moveri potest gravissimum onus, ex Gallico Idiomate in Latinum versa, et nunc primum edita*, Kiel 1672. 22 *tractatu*: BL. PASCAL, *Traitez de l'Équilibre des Liqueurs, et de la Pesanteur de la Masse de l'air*, Paris 1663.

Anglus (inventor Tubae Stentoreae) in *tractatu Hydraulico* nuper edito; et Cartesianus quidam eruditus qui meae demonstrationi Anti-Cartesianae sed non satis perceptae aliis nescio quibus effugiis quaesitis respondere voluit in *Novellis Reipublicae literariae* apud Batavos editis; ut alios Cartesianos non minus quam alterius sententiae philosophos taceam. Itaque ad revin-

5
 10
 15
 20
 25
 30
 35
 40
 45
 50
 55
 60
 65
 70
 75
 80
 85
 90
 95
 100
 105
 110
 115
 120
 125
 130
 135
 140
 145
 150
 155
 160
 165
 170
 175
 180
 185
 190
 195
 200
 205
 210
 215
 220
 225
 230
 235
 240
 245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995
 1000

ad altitudinem duorum pedum, atque adeo cum haec duo aequivaleant, nihil acquiri, proindeque nec fieri descensum inutilem, sed omnia potius ut antea in aequilibrio manere. Eodem modo ostendetur, nec *B* descendere sive praevalere. Atque ita a posteriori confirmatur nostra propositio tanquam Hypothesis, ea enim assumpta ostendi possunt omnes propositiones Mechanicae vulgaris ad aequiponderantia sive potentias quinque pertinentes.

1 Anglus *erg. L* 2 eruditus *erg. L* 2f. sed non (1) intellectae (2) satis perceptae *erg. aliis ... quaesitis erg. L* 3–5 ; ut ... quam (1) alteros philosophos (2) alterius ... taceam *erg.:* (a) Contra (b) Itaque |contra *gestr.* | ad ... potuit *erg. L* 6 quinque (1) principia Mechanica (2) Mechanicae *L* 8 propositionem. (1) Sufficiet exemplum vectis (2) Nunc *L* 9 esse *erg. L* 9 distantiarum (1) a fulcro (2) po (3) et *L* 10 in aequilibrio positorum *erg. L* 10 *AC L ändert Hrsg.* 10 *BC L ändert Hrsg.* 11 *B L ändert Hrsg.* 11 *A L ändert Hrsg.* 17f. si (1) una libra descendat ad altitudinem duorum pedum, (a) alteram (b) duas (2) duae ... pedis *L* 18 libram *erg. L* 21 confirmatur (1) haec (2) |nostra *erg.* | *L*

1 *tractatu:* S. MORLAND, *Hydrostatics or Instructions concerning water-works*, London 1697.
 1 Cartesianus quidam eruditus: d. i. der Abbé F. Catelan. In den *Nouvelles de la Republique des Lettres*, September 1686, war Leibniz' Schrift *Brevis demonstratio erroris memorabilis Cartesii*, (*Acta Eruditorum*, März 1686, S. 161–163; VI, 4 N. 369) in französischer Übersetzung erschienen (S. 996–999), auf die der Abbé F. CATELAN mit der Replik *Courte remarque de M. l'Abbé D. C. où l'on montre à Mr. G. G. Leibnits le paralogisme contenu dans l'objection precedente* (a. a. O., S. 999–1003; vgl. GERHARDT, *Phil. Schr.*, Bd 3, S. 40–42) erwiderte.

Quin imo affirmare ausim nullum extare Theorema Mechanicum, quo non confirmetur Hypothesis nostra vel supponatur, quemadmodum ostendi posset ex regula plani inclinati, vel jactibus aquarum vel descensu gravium accelerato. Et licet nonnulla horum conciliari etiam posse videantur cum illa Hypothesi quae potentiam ex mole ducta in celeritatem metitur, hoc
 5 tamen fit per accidens quoniam in potentiis mortuis ubi conatibus primis vel ultimis agitur, duae Hypotheses coincidunt, sed in potentiis vivis, seu concepto impetu agentibus divortium fit. Quemadmodum in exemplo patet, quod a me in edito Schediasmate propositum est. Est autem potentia viva ad mortuam, vel impetus ad conatum ut linea ad punctum, vel ut planum ad lineam. Et quemadmodum circuli non sunt ut diametri, sed ut quadrata diametrorum, ita
 10 potentiae vivae corporum aequalium non sunt ut celeritates, sed ut quadrata celeritatum.

Sed quoniam neque autoritate hic standum est, neque inductionibus atque hypothesibus contentus est animus sciendi cupidus, en age dabimus Demonstrationem propositionis nostrae, ut imposterum inter immota Mechanicae doctrinae fundamenta collocari possit.

ASSUMO autem hoc unum, corpus grave, quod ex aliqua altitudine descendit,
 15 exacte vel praecise habere potentiam rursus ad eandem altitudinem assurgendi, si scilicet nihil virium in itinere attritu aliquo aut resistentia ambientis, vel alterius corporis perdidisse intelligatur.

COROLLARIUM: Itaque corpus unius librae quod descendit ex altitudine unius pedis, exacte acquisivit potentiam attollendi corpus unius librae
 20 (aequale scilicet corpori proprio) ad altitudinem unius pedis.

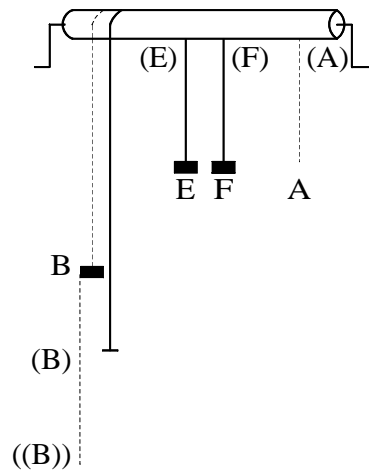
POSTULO praeterea mihi concedi, ut liceat supponere varias gravium inter se connexiones et a se invicem liberationes, aliasque comminisci mutationes

2 Hypothesis nostra *erg.* vel (1) quod ipsam non supponat (2) supponatur, (a) ut (2) | quemadmodum *erg.* | L 3 vel descensu ... accelerato *erg.* L 5 mortuis (1) seu conatibus (2) ubi ... agitur, L 6 agentibus *erg.* L 7 fit. (1) Exemplum dant experimenta percussionum, (2) | Ita *erg.* | In Catalogo experimentorum quae (a) insti (b) sumsit Dn. Regnault (3) Quemadmodum L 7–11 | Est ... ad (1) penitum (2) conatum ... | vel ut ... lineam *erg.* | ... | vivae *erg.* | ... celeritatum. *erg.* | (a) Sed praestat tamen accuratorem (b) Sed L 12 Demonstrationem | accuratam *gestr.* | propositionis L 14 corpus (1) unius librae (2) grave, L 15 exacte vel praecise *erg.* L 16f. alterius | externi *gestr.* | corporis L 19 exacte *erg.* L 19f. librae (1) (corpus scilicet proprium) | (2) (velut corpus proprium) (3) (aequale ... proprio) *erg.* | L 21 concedi, (1) ut liceat supponere duo (a) corpora (b) gravia modo inconnexa, modo ita connexa, ut non possit unum descendere, quin alterum tantundem ascendat; idque ita ut mutatio connexionis (a) aut inconnexionis (b) in inconnexionem et contra nihil in potentia mutare intelligatur. Licet enim ponere (scientiae causa) fila nullius gravitatis et resistentiae, variaque alia nihil in potentia mutantia comminisci. (2) ut L

7 quod ... est: LEIBNIZ, *Brevis demonstratio erroris memorabilis Cartesii* (*Acta Eruditorum*, März 1686, S. 161–163; VI, 4 N. 369).

quae potentiae mutationem non involvunt. Fingendo, fila, axes, vectes aliaque machinamenta pondere et resistentia carentia.

THEOREMA. His positis ajo corporis B unius librae descensum ex $B(B)$ altitudine duorum pedum exacte habere tantum potentiae, quanta opus est ad attollendum corpus A duarum librarum ad altitudinem $A(A)$ unius pedis. 5

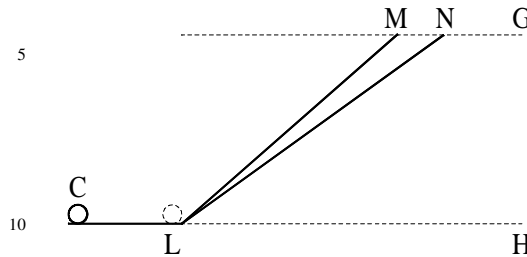
Demonstratio: Pono corpus A componi ex duabus partibus E et F , quarum unaquaeque sit unius librae. Jam corpus B unius librae descendens ex altitudine $B(B)$ unius pedis praecise potentiam habet (*per corollarium*) attolendi corpus E unius librae ad altitudinem $E(E)$ unius pedis, si (*per postulatum*) ei connexum ponatur. Ponamus porro (*per idem postulatum*) corpus B in loco (B) liberari a connexione cum corpore E , relicto in loco (E) ; et connecti jam cum corpore F , tunc corpus B descen[su] suo continuato ex altitudine $(B)(B)$ poterit (*per corollarium*) ipsum corpus F unius librae, attollere ad $F(F)$ altitudinem unius pedis. Ergo toto ipsius B unius librae descensu bipedali $B(B)(B)$ corpus compositum ex ambobus simul E et F , hoc est A duarum librarum elevatum est ad $A(A)$ altitudinem unius pedis. 20 Quod praecise fieri posse erat ostendendum.

Scholium

Si quis rem modo attente consideret, facile sine omni figurarum apparatu intelliget, aequivalere haec duo, unam libram attollere ad duos pedes (hoc est libram ad pedem, et rursus libram ad pedem); et duas libras attollere ad unum pedem (hoc est libram ad pedem, et adhuc 25 libram ad pedem). Et in universum potentia ab effectu aestimanda est non a

1f. Fingendo ... carentia. *erg. L* 3 ajo (I) corpus B unius librae descendens descensu suo (2) corporis ... descensum L 4 pedum (I) habere potentiam (2) praecise habere (3) exacte L 9f. (*per corollarium*) *erg. L* 12 (*per idem postulatum*) *erg. L* 13 loco *erg. L* 13 corpore *erg. L* 14 loco *erg. L* 14 F , (I) poterit ipsum descensu suo ex (2) tunc L 15 su *erg. Hrs. nach Gerhardt* 16 (*per corollarium*) *erg. L* 16 F (I) itidem attollere (2) unius L 17f. ipsius ... librae *erg. L* 18–20 $B(B)(B)$ (I) ambo simul E et F , hoc est A elevata sunt (2) corpus ... est L 21 praecise *erg. L* 23f. intelliget, (I) idem esse (2) aequivalere L 26 pedem (I) idque unum discrimen intercedere quod prior duplicatio successiva est, posterior simultanea. Jam eadem potentia requiritur ad attollendum corpus aliquod ad aliquam altitudinem, sive quis longo sive brevi tempore, sive totum simul (2) . Temporis (3) . Et L 26 est (I) quo datu(m) effectum prod (2) non L

tempore, tempus enim per externas circumstantias variari potest. Sic globus *C* impetum conceptum habens, cujus ope se attollere possit ad altitudinem *HG* in plano inclinato *LM*, vel *LN*, tanto majore indigebit tempore, quanto longius erit planum inclinatum. In alterutro tamen

ad eandem altitudinem perpendicularem assurgat, si scilicet (ut in his fieri debet) resistentia aëris et plani pro nulla habeatur. Et eadem manet potentia globi, quaecunque demum linea inclinata ipsi assurrecturo obijciatur.

Effectum autem hoc loco intelligo, qui vim naturae facit, seu cujus productione impetus diminuitur, qualis effectus est ascen-

sio vel elevatio alicujus gravis, tensio Elastri, concitatio corporis in motum, vel moti retardatio aliaeque hujusmodi operationes. At corporis semel in motu positi major minorve progressus in
 15 plano Horizontali non est talis Effectus, quo potentiam absolutam aestimo, manet enim eadem potentia durante progressu, quod deceptionis vitandae causa annotare operae pretium fuit; cum ista non satis explicata habeantur. Equidem fateor ex cognito tempore vel reciproco ejus nempe celeritate, cognitisque caeteris circumstantiis judicari posse de potentia corporis dati; nego tamen tempus vel celeritatem esse mensuram potentiae absolutam, sed effectum, quippe
 20 quem eadem manente potentia nec tempus nec aliae circumstantiae variare possunt. Unde mirum non est, quod potentiae duorum corporum aequalium non sunt ut celeritates, sed ut causae vel effectus celeritatis, hoc est ut altitudines productrices vel productibiles seu ut celeritatum quadrata. Unde etiam fit ut corporibus duobus concurrentibus post concursum non eadem servetur quantitas motus vel impetus, sed eadem quantitas virtutis. Hinc etiam fit ut
 25 chorda quadruplo pondere tendi debeat, quo sonus duplo acutior fiat, pondus enim potentiam repraesentat, sonus chordae vibrationum celeritatem. Ratio autem ultima est, quod ipse motus per se non est aliquid absolutum et reale.

1 tempore, |*dariiber* licet unus *erg. u. gestr.* | tempus *L* 1 per (1) externa (2) externas circumstantias *L* 1 Sic (1) grave (2) corpus (3) | globus *erg.* | *L* 2 conceptum *erg.* habens, (1) eoque (a) deorsum tendens, s (b) recta (c) sursum (d) tantum (2) cujus *L* 5 (ut ... debet) *erg. L* 6 plani (1) nulla intelligatur (2) pro *L* 11 f. productione (1) potentia (2) | impetus *erg.* | *L* 13 f. tensio (1) Elateris (2) Elastri (a) vel similis operatio | (b) concitatio ... vel (aa) corporis impetus | (bb) moti *erg.* | ... operationes. *erg.* | *L* 15 absolutam *erg. L* 15 f. manet ... progressu *erg. L* 19 tempus (1) esse (2) vel *L* 19 potentiae (1) primam, atque naturalem (2) | immediatam et *erg. u. gestr.* | absolutam, *L* 19 f. quippe *erg. L*